

บทคัดย่อ

รายงานเรื่องนี้เป็นการศึกษาวิจัยพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในประเทศไทย ในช่วงเวลากลางปี พ.ศ. 2546 ถึง ต้นปี พ.ศ. 2547 เพื่อเข้าใจกระบวนการทางสังคมที่ทำให้เกิดการก่อตัวของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในประเทศไทย สภาพของพิพิธภัณฑ์ที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน และความต้องการของพิพิธภัณฑ์ รวมทั้งเพื่อรู้จักตัวบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการจัดตั้งและดำเนินการพิพิธภัณฑ์แต่ละแห่ง สำหรับเป็นพื้นฐานในการดำเนินงานของศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร เพื่อสร้างองค์ความรู้เรื่องพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ซึ่งประกอบด้วยการรวบรวมเนื้อหาสร้างเป็นฐานข้อมูล งานวิจัย และงานด้านการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ในฐานะองค์กรในการสร้างความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมท้องถิ่น

การสำรวจได้อาศัยทั้งการศึกษาเอกสาร การจัดเวทีประชุมหารือกับบุคคลากรในท้องถิ่นในภูมิภาคต่าง ๆ และการสำรวจภาคสนาม ซึ่งทำให้ได้รู้จักพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นรวม 128 แห่ง จากจำนวนทั้งหมดที่คาดว่าจะมีประมาณ 500 แห่ง

สถานที่เฉพาะที่เรียกว่า "พิพิธภัณฑ์" ในสังคมไทย เริ่มมีขึ้นในราว 150 ปีที่ผ่านมา โดยที่ความหมายทางสังคมของสถานที่แห่งนี้ ได้มีการคลี่คลายเปลี่ยนแปลงมาโดยลำดับ พิพิธภัณฑ์ในสังคมไทย ถือกำเนิดขึ้นในช่วงแรกในราชสำนัก เพื่อจัดแสดงสิ่งของส่วนพระองค์น่านานาชนิดอันเป็นเครื่องบรรณาการที่มีผู้นำมาถวายพระมหากษัตริย์ ต่อมาเมื่อพิพิธภัณฑ์เป็นหน่วยงานหนึ่งของรัฐบาล พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ได้กลายมาเป็นสถานที่ที่สื่อถึงความเจริญก้าวหน้าทางศิลปวิทยาการของชาติไทย โดยการรวบรวมโบราณวัตถุ และศิลปวัตถุต่าง ๆ มาจัดแสดง ตามกรอบความคิดเพื่อสร้างให้ประชาชนเกิดสำนึกเชิดชูประวัติศาสตร์ของชาติ

พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น เป็นคำและกระบวนการที่เกิดขึ้นในยุคหลัง พิพิธภัณฑ์เหล่านี้ อาจจะมีชื่อเรียกเฉพาะแตกต่างกันออกไปนั้น การเกิดขึ้นนั้น ส่วนหนึ่งเป็นนโยบายของรัฐและการเปลี่ยนแปลงในระดับมหภาค กล่าวคือ ตั้งแต่ราว พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา รัฐบาลมีนโยบายให้เกิดหน่วยงานทางวัฒนธรรมในระดับท้องถิ่น โดยมีกลไกของรัฐหลายหน่วยงานเป็นผู้ตั้งชื่ออย่างเป็นทางการ ว่าเป็นพิพิธภัณฑ์บ้าง ศูนย์วัฒนธรรมบ้าง และใช้พื้นที่ของวัด โรงเรียน หรือสถานที่ราชการเป็นที่ตั้ง ในราว พ.ศ. 2530 เป็นต้นมา กระแสความคิดเรื่องความหลากหลายของท้องถิ่น และการผลักดันให้เกิดสำนึกท้องถิ่น เพื่อเป็นปราการด้านทานกระแสโลกาภิวัตน์ ได้เผยแพร่อย่างกว้างขวาง กระตุ้นให้เกิดความตื่นตัวของกลุ่มคนหรือชุมชน ต้องการมีบทบาทและอำนาจสูงขึ้น ในการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมในท้องถิ่นของตนเอง

จากกรณีตัวอย่างหลายแห่ง พบว่านโยบายและกระแสในระดับมหภาคเหล่านี้ ได้รับการสนองตอบด้วยกระบวนการ ความเคลื่อนไหว และพลังภายในท้องถิ่นที่แตกต่างหลากหลาย ซึ่งทำให้พิพิธภัณฑ์เป็นสถานที่ที่มีความหมายเฉพาะต่อคนในท้องถิ่นแตกต่างจากความหมายที่เป็นทางการ คือ (1) พิพิธภัณฑ์บางกลุ่ม มีความหมายเป็นอนุสาวรีย์รำลึกถึงผู้นำในทางธรรม ผู้เป็นวีรบุรุษทางวัฒนธรรมในท้องถิ่น ซึ่งมักจะได้แก่พระภิกษุผู้เป็นที่เคารพศรัทธาอย่างสูง (2) พิพิธภัณฑ์บางกลุ่ม เป็นสถานที่ที่จารีกวีชีวิตที่ล่วงเลยไปแล้วอย่างไม่มีวันกลับ เช่น วิถีชีวิตชาวนา ชีวิตแบบเกษตร หรือแสดงถึงความรู้สึกหวงแหนสิ่งมีค่าที่ได้สูญหายไปแล้ว เช่น โบราณสถานที่ถูกทำลายหรือโบราณวัตถุที่ถูกเปลี่ยนมือออกไปอยู่นอกท้องถิ่น (3) พิพิธภัณฑ์บางกลุ่ม สื่อสารถึงความต้องการที่จะแสดงตัวตนที่มีประสบการณ์เฉพาะ หรือความแตกต่างไม่เหมือนคนอื่น หรือไม่เหมือนคนกลุ่มใหญ่ และใช้การทำพิพิธภัณฑ์เป็นกระบวนการในการย้ำ หรือสร้างให้เกิดความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตน ได้แก่ พิพิธภัณฑ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ หรือพิพิธภัณฑ์ที่แสดงประสบการณ์ชีวิตส่วนบุคคล

ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการดูแลและดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ มักมองสภาพของตนเองว่า ทำงานที่มีคุณค่า แต่ต้องทำอย่างโดดเดี่ยว มีทุนด้านต่าง ๆ ที่ไม่ต่อเนื่อง และมีทักษะจำกัด ดังนั้นจึงมีความต้องการที่เป็นรูปธรรมหลายด้าน แต่ในขณะเดียวกัน ก็ไม่ต้องการความช่วยเหลือในลักษณะที่เป็นการบงการ

ผู้วิจัยเสนอในเบื้องต้นว่า พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในปัจจุบันมีศักยภาพในการนำไปสู่การเข้าใจประวัติศาสตร์ และลักษณะทางชาติพันธุ์ของท้องถิ่น การที่จะพัฒนาให้พิพิธภัณฑ์มีความเข้มแข็ง ยั่งยืน สนองตอบท้องถิ่นได้ จะต้องคำนึงถึงและเข้าใจความเชื่อมโยงระหว่างพิพิธภัณฑ์กับชุมชนที่สัมพันธ์กับพิพิธภัณฑ์ และไม่ควรจะมีคำตอบที่เป็นสูตรสำเร็จ แต่น่าจะสนับสนุนให้มีการวิจัยเพื่อสร้างองค์ความรู้ให้กว้างขวางและลึกซึ้งขึ้น รวมทั้งสนับสนุนการสร้างเวที ให้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นได้เรียนรู้ระหว่างกัน และผนึกกำลังกันเพื่อนิยามบทบาทที่เหมาะสมของพิพิธภัณฑ์ในแต่ละท้องถิ่น.

Abstract

This report results from a survey research conducted from mid 2003 to early 2004, with an aim of outlining the social processes involved in the formation of community-based museums in Thailand, the current state and needs of these museums, as well as building a network of community-based museum operators all over Thailand. The research will serve as a starting point for further work on research and development of community-based museums program to be undertaken by the Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre. The program will involve constructing a digital data base, research, and capacity building for community museums.

The survey is based on documentary research, field trips, and meetings and discussions with community museums operators in five regions. The survey has collected information on 128 museums, out of the total of 500 (estimated figure)

A place known as 'museum' in Thailand began some 150 years ago in the royal palace, displaying gifts presented to the kings. When museums became state departments, they were designed to communicate the civilization of the Thai nation through the collection of archaeological and artistic artifacts. The function of national museums is to instill pride in the nation's history in the mind of the public.

Community-based museums are a term and process that develop later. Specific terms for this type of museum may vary from local museums, folk museums, to cultural centres. The formation of these museums can be accounted partly by the government policy since the early 1960's of setting up cultural centres in the regional and rural areas as part of the bureaucracy. The policy was implemented by a number of government departments, resulting in the founding of museums and cultural centres in Buddhist monasteries and schools. The process of globalization in the mid 1980's, together with local responses, led to the rise of indigenous and local identity, and movements to manage cultural resources at grass root level.

As well as macro processes, case studies of some community museums show that these new cultural sites may be interpreted in the context of specific local meaning and process. Some museums serve as memorials of local heroes who are often revered monks. Some museums are records of the agricultural way of life lost in the economic and social transformation, some present the sentiment of loss of valuable heritage. Some museums are sites for self identification at communal, or personal level. The majority of museum operators feel that they are the keepers of cultural valuables. But very often they are overwhelmed by the feeling of isolation, inadequate and irregular resources. Their concrete needs are many and varied. Yet they reject the forms of assistance that will rob them of their autonomy.

The researchers suggest that community museums have considerable potentials for collecting and communicating local history and ethnography. Any step towards capacity building for these museums will have to consider the nature of link between the museums and the community, and also avoid ready-made models. The report recommends further research to increase the breadth and depth of knowledge on museums, and creating forums for community museums to engage in mutual exchange and learning.